

ERZİNCAN ALTINTEPE KALESİ

Mehmet KARAOSMANOĞLU

Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
mkaraos@atauni.edu.tr

Halim KORUCU

Yrd. Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Arkeoloji Bölümü
halimk@hotmail.com

Öz

Erzincan Altıntepe Kalesi ilk kez 1959-1968 yılları arasında Prof. Dr. Tahsin Özgüç tarafından kazılmıştır. Bu kazılarda çıkarılan Urartu Dönemine ait mimari kalıntılar ve küçük eserler Anadolu arkeolojisine önemli katkılar sağlamış ve temsil ettiği kültürün tek örnekleri olarak değerlendirilmiştir. 2003 yılından itibaren Atatürk Üniversitesi ve Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu başkanlığındaki bir ekip tarafından kazılar devam etmektedir. İlk Dönem kazılarının ardından korumasız kalan kaledeki tahribat ve ortaya çıkarılan bazı mimari yapıların tarihlendirmesindeki sorunlar bilim dünyasının dikkatini çekmiştir. Devam eden ikinci dönem kazı ve onarım çalışmalarıyla önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Bu makalede 2003-2015 yılları arasında Altıntepe Kalesi'nde gerçekleştirilen çalışmaların sonuçları paylaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Urartu Mimarisi, Kanalizasyon sistemi, Haldi Tapınağı, Mezarlar, Bizans Kilisesi

Erzincan Altıntepe Castle

Abstract

Erzincan Altıntepe Castle has been excavated for the first time by Prof. Tahsin Özgüç between 1959 and 1968. Architectural findings belonging to the Urartian Period and small findings which were taken out during those excavations provided important contributions to the Anatolian archaeology and they were considered as the unique samples of the culture they represented. The excavations

of second term have been continued by a team under the chairmanship of Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu on behalf of Atatürk University and Ministry of Culture and Tourism since 2003. Destructions and dating problems in the castle which are unprotected after the first excavations draw the attention to scientific world. Ongoing excavations and restorations of the second term have provided significant results.

This paper will provide information about the results of the excavations at Altın-tepe between 2003 and 2015.

Keywords: Urartian Architecture, Sewage system, Haldi Temple, Tombs, Byzantine Church.

Türkiye'nin doğusunda, yüksek dağlarla çevrili, verimli Erzincan ovasının kuzey doğu bölümünde yer alan volkan konilerinden, manzaralı konumuyla, en ilgi çekicisi Altın-tepe'dir (**Foto. 1**). Kent merkezine 16 km uzaklıkta ve ova seviyesinden 60 m yükseklikteki bu doğal tepe ilk kez 1959-1968 yılları arasında merhum Sayın Prof.Dr. Tahsin Özgüç tarafından kazılmıştır. Bu kazılarda Urartu Dönemi'ne ait önemli mimari kalıntılar ve küçük eserler ortaya çıkarılmıştır. Kazılardan ele geçen malzeme yayınlanan birçok makalede ve iki cilt kitapta değerlendirilmiştir (Özgüç, 1966; Özgüç, 1969). Kalede Urartu Dönemi yapıları Anadolu arkeolojisine önemli katkılar sağlamış ve temsil ettiği kültürün tek örnekleri olarak değerlendirilmiştir. Yaklaşık 200 m. çapındaki tepenin üst kısmında; Doğu Roma Surları, Urartu Dönemi'ne ait iç ve dış surlar, iç kale kapısı, mabet-saray, apadana, iç surların hemen dışında depo binası ile tepenin güney yamacında açılan terasa yerleştirilen açık hava tapınağı ile yeraltına yapılan 3 taş örme oda mezar ortaya çıkarılmıştı. İlk kazılardan sonra korumasız kalan kale defneciler tarafından yağma edilmiştir. Kalede ikinci kez 2003 yılında Atatürk Üniversitesi adına Prof. Dr. Mehmet Karaosmanoğlu başkanlığında başlanan kazılar ve onarım çalışmaları devam etmektedir.

Tunç Çağları ve Erken Demir Çağı

İlk dönem ve ikinci dönem kazılarında ortaya çıkarılan seramikler Altın-tepe'deki ilk yerleşmenin Tunç Çağlarına ait olduğu bilinmektedir. İlk dönem kazılarıyla ilgili yayınlarda verilen bilgide oldukça kısıtlıdır (Özgüç, 1961: 267). İkinci dönem kazılarında Apadana içinde ve güneyinde açılan sondajlarda yangın tabakası içinde yapısı belli olmayan taşların arasında kazıma

çizgili, parlak siyah perdahlı Karaz türü seramik parçaları bulunmuştur (Korucu, 2012: 86).

Diğer yandan erken demir çağa ait toplanan seramikler elle veya çarkta yapılmıştır (Korucu, 2012: 86 vd.) . Dönem özelliği olarak kahverengi ve gri renk çoğunlukta olmak üzere siyah ve kırmızı da kullanılmıştır. Tek renkliliğin hâkim olduğu seramiklerin bazılarında pişirilmeden dolayı dış ve iç yüzde renk ve ton farklılıkları da görülür. Yiv, çentik, kazıma çizgi ve baskı nokta bezeme kullanılmıştır.

Gerçekleştirilen kazılarda her iki dönemin mimarisi konusunda bugüne dek bir veriye rastlanmaması, Urartu Dönemi'nde tepenin güneyden kuzeye doğru tesviyesi sırasında alttaki tabakaların tahrip edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

Urartu Dönemi Yapıları

Altın-tepe'deki Urartu dönemi yapıları, T. Özgüç'ün de belirttiği gibi, ilk kat MÖ 8. yüzyılın ikinci yarısına ikinci katta MÖ 7. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilir (Özgüç, 1966: 12).

Tapınak Kompleksi:

Kalenin önemli kalıntılarında Tapınak, Urartu mimarisinin en iyi korunmuş ve özenli yapılarından. 27.20 x 30 m ölçülerinde dikdörtgen, etrafi revaklarla çevrili, bir avlunun içinde yer alan yapı kare planlıdır (**Foto. 2; Foto. 3**). 4 köşede, temel taşının üstüne açılan 1 cm derinliğinde ve 8.5 cm çapındaki oyuklara, tunçtan 8 cm çapında, 0.8 cm kalınlığında birer disk yerleştirilmiştir (Karaosmanoğlu, 2010: 211). Bu disklerin ölçüm noktaları olarak dört köşeye yerleştirildiklerini ve temel atma törenleri sırasında üzerine sunu yapılarak kutsandığını düşünüyoruz. Çekirdek tapınağın dıştan ölçüleri 13.80 x 13.80 m kare planlıdır. Köşeleri, 50 cm derinliğindeki, çıkıntılı tapınağın kalın duvarlarının kaliteli işçilikli üçtaş sırasından sonrası kerpiçle yükseltilmişti. Kule tipli yapının yüksekliği, bir kenarıyla aynı, yaklaşık 14 m olmalıdır (**Çiz.1**).

Tapınak girişi güney doğu duvarının tam ortasına açılmıştır. Avludan cellaya çıkılan ikili basamağın her iki yanına mızrak dikmek için taş kaideler yerleştirilmiştir (**Çiz. 2**). Üç tarafı çerçevesiz girişteki derin eşik taşının arkasında tek kanatlı bir kapıyla girilen cella /tanrı evi 5.20 x 5.20 m kare planlıdır (Karaosmanoğlu, 2010: 212). Zemin sıkıştırılmış toprak olan Cellanın arka duvarı önünde bir podyum vardır (Özgüç, 1966: 4). Tapınağın içinde tek sıra taş örgünün üstündeki sıvalı kerpiç duvarlar renkli resimlerle bezeliydi (Özgüç, 1966: 33).

Avluyu içerden çeviren, özenle işlenmiş 20 taş kaide üstüne basan 4.5 m uzunluğundaki ahşap direkler, revakların üst örtüsünü taşıyordu. Geniş tutulan ön avludaki sütun kaidelerinin kaba kısımları zemin altına gömülürken, doğu, kuzey ve batıdaki sütun kaidelerinin kaba kısımları zemin üzerinde bırakılmış ve revakların iç kısmına taş döşenerek tepenin güneyden kuzeye eğiminden oluşan düzensizlik giderilmiştir. Buradaki sütun kaidelerinin kaba kısımlarını gizlemek için ön yüzlerine düzgün taş dizilmiş olmalıydı. Cephe hariç, yaklaşık 2 m kalınlığındaki avlu duvarlarının temeli taş, üstü kerpiçtir. Avlu girişinin bulunduğu güney duvarı, T3 nolu odanın güney duvarıyla birlikte, 0.45 m çıkıntı yapan, 5 adet rizalitle desteklenmiş ve kompleksin cephesi oluşturulmuştur. Avlunun batı revakından bir kapıyla girişin sağlandığı ortada büyük, sağ ve sol tarafta daha küçük boyutlu T1, T2, T3 nolu odalar tapınak işlevleri için kullanılmaktaydı. Bu odaların duvarları da renkli duvar resimleriyle süslenmişti (Özgüç, 1966: 33). Urartu döneminde yaşanan büyük depremde tapınak kompleksi zarar görmüş, Avlunun güney ve doğu revakları yıkılmıştır. Bu nedenle kalede yapılan tadilatla genişletilen apadananın kuzey duvarı, yıkılan tapınak avlusunun güney duvarının bir kısmı üstüne, yeni yapılan depo binası da tapınak avlusunun doğu duvarı üstüne oturtulmuştur.

Yamuk Planlı Avlu ve Saray

Tapınak kompleksine ait odaların batısında yamuk planlı bir avlu ile 3 oda daha yer alır. Yamuk planlı avluya tapınak kompleksinin önünden geçilmekteydi. Burada “taş kurnalı” ve “çağ taşı” banyo odası ile alaturka taşlı bir tuvalet bulunuyordu (Karaosmanoğlu-Yılmaz, 2012: 357) (**Foto. 4-5**). S1, S2, S3, S4, S5, S6 nolu odalar tapınakla birlikte yapılmışlar ve yöneticinin ikamet ettiği odalardır. S3 nolu odanın doğu duvarı apadana bitişiğindeki mutfağa kadar uzatılarak giriş çıkış için bir kapı açılmıştır. Böylece saray, tapınak kompleksinden soyutlanmıştır. Kapı önüne sağdaki ve soldaki odalara gidiş için zemine tek sıra sal taşı döşenmiştir. S1 nolu odanın arka duvarında açılan niş içine bir lavabo/pisuar yerleştirilmiştir.

Bölgede yaşanan büyük depremde kale gerçekleşen büyük yıkımın ardından ilk dönem apadanasının batı ve kuzey kesimini çeviren odalar işlevini kaybettiği için bu bölümleri de içine alan “genişletilmiş apadana” yapılmıştır. Bu nedenle S6 nolu oda iptal edilmiş, ikamet odalarından S3 nolu odanın güneyine S7 ve S8 nolu odalar eklenmiştir. Tapınak kompleksinin güney cephesindeki batıdan ikinci rizalitiyle, yeni yapılan genişletilmiş apadana arasına bir duvar

örülmüştür. Yamuk planlı avluya geçiş tapınak kompleksinin batısındaki ortadaki odanın batı duvarından açılan bir kapıyla sağlanmıştır.

Havuz

S2 ve S3 nolu odaların batısı ile iç sur duvarı arasında yer almaktadır. 13.50 x 5.50 m boyutlarındaki havuzun, ortaya doğru eğimli zeminin altı 70 cm kalınlığında kille doldurulmuş, üstüne ve eğimli kenar duvarlarına, suyun sızması için, killi toprak ile tuz karışımından oluşturulan çamur içerisine yumruk büyüklüğündeki renkli çakıl taşları mozaik gibi döşenmiştir (Karasmanoğlu, 2011: 368; Karaosmanoğlu, 2012: 122 vd.) (**Foto. 6**).

Batı Kapısı

Havuzun güney bitişiğine, iç kaleyi çeviren surun batı kesimine basamaklarla geçilen bir kapı geçidi açılmıştır. Oldukça kaliteli işlenmiş taşlarla yapılmış kapı kalenin ve havuzun su ihtiyacı karşılamak amacıyla açılmıştır. Su, tepenin batısından geçen ovadaki fay hattının yakınlarından çıkan kaynaklardan taşıma sistemiyle sağlanıyordu. İki bastion tarafından korunan kapı geçidi 2 m genişliğindedir (**Foto.7-8**).

Mahzen ve Geç Urartu Dönemi Depo Binası

Tapınak kompleksinin doğu avlu duvarı dışındaki alana, yeraltına kesme taşlarla bir mahzen yapılmıştır (Karaosmanoğlu, Korucu, Yılmaz, 2012: 304). Bazı duvarlarında özenle işlenmiş dört sıra taşın korunduğu 9 x 13 m ölçülerinde ve 2.5 m derinliğindeki yapının zemini de kesme taş döşelidir (**Foto.9**). Herhangi bir buluntunun ele geçmemesi nedeniyle işlevini bilemediğimiz mahzen, kalenin sur duvarlarının ve birçok yapının tamamen yerle bir olduğu büyük depremden sonra işlevini kaybetmiştir. Bu yıkımın ardından kalenin sur duvarları gelişi güzel kırılmış devasa taşlarla yeniden yapılırken, mahzenin içi killi toprakla doldurulduktan sonra bu alan omuzlarına dek gömülü pitosların sıralandığı dikdörtgen planlı dıştan 27 x 16.50 m ölçülerinde büyük bir depo binasına dönüştürülmüştür (**Foto. 10**).

Yükseklikleri 2 m'ye yaklaşan Pitoslar; kırmızı, perdahlı, kalın cidarlı, kalın dışa dönük ağız kenarlı, uzunca boyunlu, yumurta gövdeli, düz diplidirlir. Pitos gövdeleri üzerinde sıkça karşılaştığımız ve gövdeyi kuşak şeklinde saran plastik bantların genişlikleri gövdede buldukları yere göre değişebilmektedir.

Bazı pitosların üstünde kazıma çizgilerle hiyeroglifler ve kabartma hilal bezekler işlenmiştir. Urartu dönemi Kalesinin istilası sırasında çıkan büyük bir yangın sonucu pitosların iç çeperlerinde kalın yanık katmanı oluşmuştur.

Kanalizasyon Sistemi

Kalenin kurulmadan önce planlandığını yapıların altına yerleştirilen batıya ve doğuya yönlendirilmiş kanalizasyon sisteminden anlıyoruz. Tapınağın güney köşesine 1 m mesafeden başlayan yağmur sularını ve libasyon sunularını dışarı atan, kanalizasyon sistemi batıdaki odaların altından geçerek iç sur dışına ulaşmaktadır (Karaosmanoğlu-Yılmaz, 2012: 354) (**Foto. 11**).

Kuzeydeki S1 nolu odanın arka duvarının temel taşları üzerine ve kerpiç duvara açılan bir niş içine yerleştirilen yalak biçimli lavabo/pisuar uzun çörteniyle duvar dışında yer altına yerleştirilen kanalete ulaşmaktadır. Yamuk planlı avluda zemin altında güneye doğru devam eden kanalet başlangıçta uzun andezit blokların “u” biçiminde oyulmasıyla oluşturulurken (Özgüç, 1966: 9, fig:13 a,b;), devamında taş örgü olarak sürdürülmüştür (Karaosmanoğlu, Korucu, Yılmaz, 2009: 121). S2 nolu odanın doğu duvarı dış kenarında yer alan ve tarihte ilk örnek olarak bildiğimiz “alaturka taşlı” tuvaletin akıntısını da alarak tapınaktan gelen kanala bağlanır. Bu alanda kanalın üstüne yerleştirilen ve üzerinde banyo yapılan, benzerleri Erzincan’da hala kullanılan bir “çağ taşı” ortaya çıkarılmıştır. S2 nolu odanın ve bitişiğindeki zemini çakıl taşı döşeli havuzun altından geçerek sur dışına çıkan bu kanala, ilk dönem apadanasının kuzeyindeki mutfaktan gelen kanalette bağlanmıştır. Bir kanalda iç kalenin girişinin önündeki iç avlunun ortasından başlamakta ve kapının altından geçerek doğuya doğru yönlendirilmiştir.

İlk Apadana/Kabul salonu

Tapınak kompleksinin girişinin yaklaşık 6 m güneyine, anakayanın düzleştirilmesiyle oluşturulan ve çevresinden 2 m yükseklikteki alana Urartu dönemindeki ilk apadana yapılmıştır. 15 x 37 m boyutlarındaki yapının çatısını, içten kaliteli işlenmiş altı sütun kaidesine basan 2 x 3 sıralı 6 ahşap direk taşımaktaydı (Karaosmanoğlu-Korucu, 2012: 133). Duvarların alt sırası kaliteli işlenmiş taşlardan örülmüş, üstü ise kerpiçle yükseltilmiştir. Her iki evre yapısında giriş aynı yerden, doğu köşedeki kapıyla, sağlanıyordu. Apadana zemini çevresinden 2 m yüksekte olduğu için kapı eşiği önüne konulan ahşap bir merdiven yerleştirilmiştir.

Yapının kuzey duvarına bitişik, 2 m düşük seviyede dikdörtgen planlı bir oda ile içinde iki tandır, bir ocak, 4 pitos'un ve batı tarafında sertleştirilmiş kil zemine gömülü ve yayık asmak amacıyla kullanılan 15 cm çapında iki ahşap direğin bulunduğu, mutfak yer almaktadır (**Çiz. 3**)². Mutfağın güney batı köşesindeki çağ gideri zemin altına taşlardan örülerek yapılan kanalizasyon sisteminin bir kolunu oluşturmaktadır. Mutfağın güneyine, 0.65 m kotta eğimli bir yolla çıkılan zemine yerleştirilmiş bir sütun kaidesi bulunan büyük bir oda ile güney bitişğine içinde pitosların sıralandığı ve çatısını iki sütunun taşıdığı bir depo binası eklenmiştir. Buradaki pitoslar ilk dönem depo binasındakilerle birebir benzerdirler. Bölgede yaşanan büyük depremde Apadana çevresiyle birlikte yıkılmış, mutfakta da büyük bir yangın çıkmıştır.

Genişletilmiş Apadana

İlk apadana ile kuzey ve güney batı bitişğindeki yapılar büyük depremden zarar görmüştür. Bu yıkımda tapınağın güney ve doğu revaklarının ve avlu duvarlarının da yıkıldığı izlenmektedir. Bu yıkımın ardından aceleyle kalede yeniden tadilata gidilmiştir. İlk Apadananın yerine, 6 m kuzey ve 6 m güneybatıya doğru genişletilerek kısmen tapınak avlu duvarı üstüne oturan, Anadolu'daki Urartu döneminin en büyük Apadanası yapılmıştır. "Genişletilmiş Apadana" adını verdiğimiz yapı çevresindeki yapılardan 2 m'lik kısmen doğal bir yükselti üzerine oturan zeminin genişletilen yönlerine 2 m'lik bir dolgu yapılmıştır (Karaosmanoğlu-Korucu, 2012: 134). T. Özgüç'ün kazılarında ortaya çıkarılan 44 x 25.30 m dikdörtgen planlı yapının çatısını içindeki 110-120 cm çapındaki, 3 x 6 sıralı, 18 taş kaideye basan direkler taşımaktaydı. Yapının duvarları temelde dört sıra taş üstüne kerpiçle yükseltilmiştir. Genişletilmiş Apadanaya giriş, ilk kapı geçidinin daraltılmasıyla, yine aynı yerden, doğu köşeden sağlanmıştır. Kapı önüne yine ahşap bir merdiven yerleştirilmiştir ve buraya İç Kale Kapısı önündeki iç avludan geçişi sağlayan iki oda eklenmiştir. Bu kapı odalarının ve Apadananın içini secco tekniğinde yapılmış renkli resimler süslüyordu (Nunn, 2012) (**Foto. 12**). Bu yapının güney duvarı bitişğine, düşük seviyede, çatısı iki ahşap direk tarafından taşınan yamuk planlı bir mutfak yerleştirilmiştir. Genişletilmiş Apadanada bir yangınla son bulmuştur.

² Benzer bir uygulama Kuşaklı/Sarissa'da görülmektedir. Buradaki iki direk arasında yayık tipi kapların asılı olduğu düşünülmektedir (Powroznik 2010, 182, Abb.119).

K 1 ve K 2 Yapıları

Tapınak kompleksinin kuzeyine düşük kotta iç sur duvarına bitişik K 1 ve K 2 yapıları yerleştirilmiştir. K 1 yapısının çatısını zeminindeki tek sıra 6 kaide üstüne basan ahşap direkler taşıyordu. İçinde herhangi bir buluntu ele geçmeyen yapının işlevini bilmiyoruz. K 2 yapısında sıkıştırılmış zeminde farklı yerlerde ortaya çıkarılan 5 adet tandırdan dolayı “tandır odası” olarak isimlendirilmiştir (**Foto. 13**).

Depo Binası

Kuzey İç sur duvarlarının dışında yer alan iki odalı depo binası ilk dönem kazılarında ortaya çıkarılmıştır (Özgüç, 1969: 34 vd.). Kuzeydeki oda 15.80 x 10 m ebatlarındadır. İçinde çatıyı taşıyan ağaç direklerin bastığı dört kaide, Urartu dönemi ilk evresine ait kaliteli taş işçiliğine sahiptir. Taş temel üstüne basan sıvalı duvarlar kerpiçtendir. Odada 6 x 10 sıralı 60 erzak küpü omuzlarına kadar gömülmüştür. Ağız kenarları kalın ve dışa dönüktür. Silindir boyunlu, yumurta gövdeli, düz dipli pitosların omuzlarında ve gövde ortalarında kalın kabartma destek kuşakları vardır. Küplerin hepsi kırmızı, astarlı, kalın cidarlı ve perdahlıdır. Bazı pitosların üstünde kazıma ile hiyeroglifler çizilmiştir. Küplerin bazılarının üstünde de kabartma hilal motifi yer almaktadır.

Geç Urartu ve orta çağ surlarının altında kaldığından ölçüleri belirlenemeyen ikinci odada ancak 11 adet pitos açığa çıkarılmıştır.

Açık Hava Tapınağı

Tepenin güney yamacındaki mezarlık terasında 1 nolu mezarın doğusunda yer alan yapı 7.75 m genişliğinde ve 11.70 m uzunluğunda alçak bir duvarla çevrilmiştir (Özgüç, 1969: 28 vd.). Kutsal alanda, dört kaide üstüne dikilmiş, tepeleri kavisli, 2.30 m yüksekliğinde 0.50 m eninde yekpare taştan, kaliteli işçilikli dört stel bulunmaktadır. Bunların ön kısmında üstüne hayat ağacı yerleştirilen ve libasyon yapılan 0.50 m çapında yuvarlak bir sunak yer almaktaydı. Yanındaki mezarlardan dolayı ölü kültürle ilgili olmalıdır (Çevik, 1999: 346). Urartu kültüründe tam teşekküllü ele geçen tek örnek olması nedeniyle önemli bir yapıdır.

Mezarlar

Altıntepe Kalesi'nin, Urartu Dönemi'ndeki yöneticileri, tepenin güney yamacına açılan terasta yeraltına düzgün işlenen taşlarla örülmüş mezar odalarına gömülmüşlerdir. Toplam üç mezarın ikisi kaçak kazılarda, üçüncüsü Özgüç'ün bilimsel kazılarında ortaya çıkarılmıştır (Özgüç, 1969: 10 vd.). Bu mezarlar,

planları, taş işçilikleri ve mezar armağanlarıyla Urartu kültüründe ölü gömme adetlerini yansıtan en güzel örneklerdir. Altın düğmeli elbiseler giydirilmiş cesetler mezarlardaki, taş lahitlere ya da ahşap sandukalara yatırılmışlardır **(Foto.14-15)**.

Diğer Urartu yerleşmelerinde bu taş lahitlerin bir benzeri bugüne dek ele geçmemiştir. Mezar armağanı olarak tunç kazanlar, altın bir kâse, gümüş ve tunçtan mobilya aksamları, fildişi figürinler, at koşum takımları, tunç kaplar ele geçmiştir. Bu eserler bugün Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Sur Duvarları

Doğu batı ticaret yolu üstünde Erzincan Ovası'nın kuzeydoğu bölümündeki bir tepe üzerine kurulan Altın-tepe Kalesi savunması zor olduğundan dolayı etrafı çift surla çevrilmiştir (Özgüç, 1969: 3). İç sur tepenin düzleştirilmiş üst kesimindeki yapıları çevirmektedir. Surların Doğu kesimine tek geçişli bir kapı açılmıştır. Kapı ön avlusu yandaki kule çıkıntılarının uzantısıyla derindir.

Kilise

Tepenin doğu yamacındaki doğal bir teras üzerine inşa edilen Kilise 2003 yılında başlanan, ikinci dönem kazılarında ortaya çıkarılmıştır **(Foto.16)**. Doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı ve iç ölçüleri 19.60 x 11. 30 m olan yapıyı 1 m kalınlığındaki duvarlar çevirir. 2 x 3 sütunlu bazilikal planlı yapının doğu duvarının iç kısmına yerleştirilen apsis platformu ile her iki yanında küçük hücreler /pastoforyon yer alır. Yapının tabanını kaplayan geometrik, bitkisel ve değişik hayvan figürlerinin işlendiği renkli mozaik döşeme bölgede benzersizdir **(Foto. 17-24)**.

Duvarlarında azizlerin resmedildiği renkli taş ve altınsuyuna batırılmış camlardan oluşturulan mozaiklerden korunan tek parça bugün Erzincan Müzesi'ndedir. Kilisenin yıkılmasından sonra burası mezarlık olarak kullanılmıştır.

Kaynakça

Çevik, N. (1999). "Hayat Ağacının Urartu Kült Törenlerindeki Yeri ve Kullanım Biçimi" Anadolu Araştırmaları XV, 335-367

Özgüç, T. (1966). Altın-tepe. Mimarlık Anıtları ve Duvar Resimleri/Architectural Monuments and Wall Painting, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- Özgüç, T. (1969). Altıntepe II. Mezarlar, Depo Binası ve Fildişi Eserler/Tombs, Storehouse and Ivories, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Özgüç, T. (1961). "Altıntepe Kazıları" *Belleten XXV*, Sayı: 97-100, 253-267
- Karaosmanoğlu, M. (2008). "Altıntepe Kalesi İkinci Dönem Kazıları" (Ed. B. Can-M. Işıklı) *Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Armağanı, 69-83.
- Karaosmanoğlu, M. (2010). "Yeni Bulgular Işığında Altıntepe Urartu Tapınağı" *XV. Türk Tarih Kongresi*, 1.Cilt, 209-220
- Karaosmanoğlu, M. (2011) "Erzincan Altıntepe Kalesi-Erzincan Altıntepe Fortress" (Haz. /Ed. Kemalettin Köroğlu-Erkan Konyar) *Urartu, Doğu'da Değişim-Transformation in the East*, 366-373
- Karaosmanoğlu, M. (2012). "Erzincan-Altıntepe Urartu Kalesinden Günümüze Yansımalar", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Kasım-Aralık 2012, Sayı:30, 122-125
- Karaosmanoğlu-Korucu (2012). "The Apadana of Altıntepe in The Light of The Second season Excavations" (Ed. A. Çilingiroğlu and A. Sagona) *Anatolian Iron Ages 7, The Proceeding of the Seventh Anatolian Iron Ages Colloquium Held at Edirne, 19-24 Nisan 2010, Ancient Near Eastern Studies 39*, 131-148
- Karaosmanoğlu, M.-Yılmaz, M.Ali (2012). "Altıntepe Urartu Kalesi Kanalizasyon Sistemi" (Ed. B. Söğüt) *Stratonikeia'dan Lagina'ya From Stratonikeia to Lagina Ahmet Adil Tırpan Armağanı /Festschrift in Honour of Ahmet Adil Tırpan*, 353-366
- Karaosmanoğlu, M.-Korucu, H.-Yılmaz, M.Ali (2009). "Altıntepe Urartu Kalesi 2007 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları" *30. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 119-138
- Karaosmanoğlu, M.-Korucu, H.-Yılmaz, M.Ali (2012). "Altıntepe Urartu Kalesi 2010 Yılı Kazı ve Onarım Çalışmaları" *33. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 3. Cilt, 303-318
- Nunn, A. (2012). "Wandmalerei in Urartu" (Ed. S.Kroll, C.Gruber, U.Hellwag, M. Roaf & P.Zimansky) *Biainili-Urartu, The Proceedings of the Symposium held in Munich 12-14 October 2007*, , 321-337
- Powrozniak, K. Josef (2010). *Die Eisenzeit in Kuşaklı, Kuşaklı-Sarissa Band 5. Rahden, Westf. VML Verlag Marie Leidorf.*

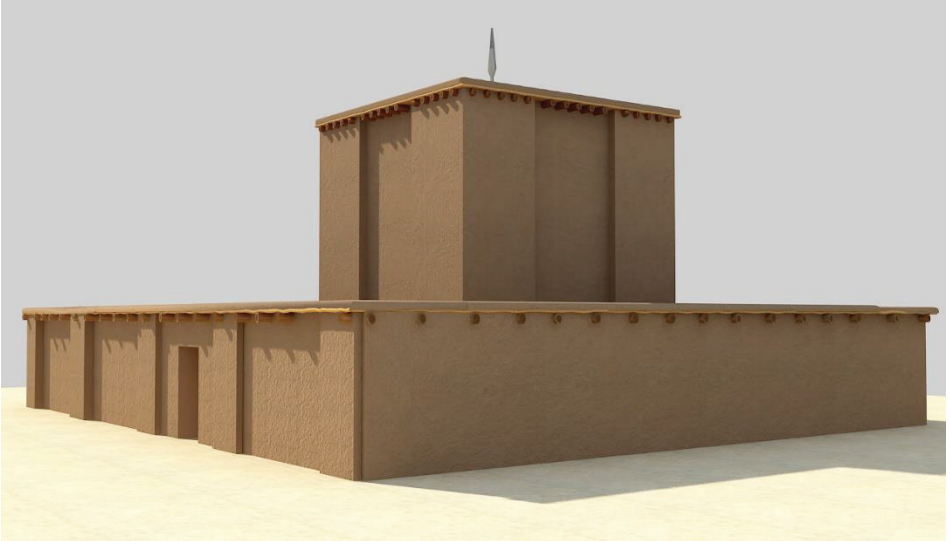
Foto. 1: Altıntepe'nin Havadan Görünüşü

Foto. 2: Altıntepe Haldi Tapınağı

Foto. 3: Altintepe Haldi Tapınağı

Çiz. 1: Tapınak Yeniden Kurma Denemesi

Çiz. 2: Tapınak Yeniden Kurma Denemesi

Foto. 4: Yamuk Planlı Avludaki Tuvalet ve Banyo

Foto. 5: Urartu Dönemine Ait Tuvalet

Foto. 6: Havuz

Foto. 7: Batı Kapısı

Foto. 8: Batı Kapısı

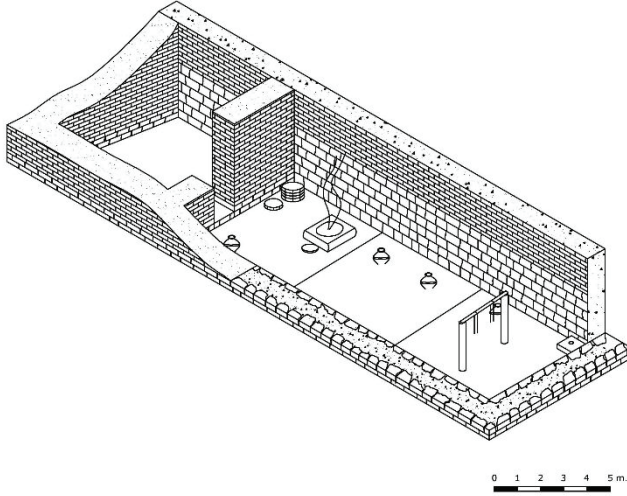
Foto. 9: Mahzen

Foto. 10: Geç Urartu Dönemi Depo Binası

Foto. 11: Kanalizasyon Sistemi

Çiz. 3: Mutfak Yeniden Kurma Denemesi

Foto. 12: Apadana'daki Duvar Resimlerinden Bir Örnek

Foto. 13: Tandır Odası

Foto. 14: 3 Nolu Mezaradaki Taş Lahitler

Foto. 15: 3 Nolu Mezardaki Taş Lahitler

Foto. 16: Altıntepe Kilisesi

Foto. 17: Altıntepe Kilise Mozaiklerinden Boğa

Foto. 18: Altıntepe Kilise Mozaiklerinden Boğa

Foto. 19: Altintepe Kilise Mozaiklerinden Geyik

Foto. 20: Altintepe Kilise Mozaiklerinden Panter

Foto. 21: Altintepe Kilise Mozaiklerinden Hayvan Figürleri

Foto. 22: Altintepe Kilise Mozaiklerinden Hayvan Figürleri

Foto. 23: Altintepe Kilise Mozaiklerinden Hayvan Figürleri

Foto. 24: Altintepe Kilise Mozaiklerinden Hayvan Figürleri